

DARIUSZ RACINOWSKI

Gimnazjum w Brdowie

DZIAŁANIA GROMADZKIEJ RADY NARODOWEJ W BRDOWIE NA RZECZ OŚWIATY W LATACH 1954-1971

WSTĘP

Podział administracyjny i funkcjonowanie samorządu terytorialnego mają w Polsce długą oraz bogatą historię. Początki podziału administracyjnego sięgają XIII wieku, kiedy rozpoczął się proces scalania kraju po rozbiciu dzielnicowym. Rozwój władz samorządowych nastąpił w wieku XVI po zakończeniu obrad Sejmu Lubelskiego. Zaborcy zniszczyli polskie struktury administracyjne i samorządowe na terenach, które im podlegały. Wprowadzili własne systemy administracyjne i samorządowe¹. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku władze przystąpiły do ujednoczenia trzech różnych systemów administracyjnych i samorządowych odziedziczonych po 123 latach zaborów oraz budowy nowych struktur administracyjnych a także samorządowych. Okupacja hitlerowska i sowiecka w Polsce w latach 1939-1945 wprowadziła systemy administracyjne obowiązujące na terenach państw okupujących, czyli Trzeciej Rzeszy i Związku Radzieckiego². Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, po zakończeniu działań wojennych, na terenach wyzwolonych, reaktywował samorząd terytorialny. Na mocy ustawy z dnia 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych powołano do życia Krajową Radę Narodową oraz wojewódzkie, powiatowe, miejskie i gminne rady narodowe³. Powołane do życia rady narodowe pełniły funkcję tymczasowych organów ustawodawczych i samorządowych na terenach wyzwolonych z niemieckiej okupacji. Dekret PKWN z dnia 23 listopada 1944 roku określił zakres działania samorządu terytorialnego szczebla wojewódzkiego, powiatowego, miejskiego i gminnego⁴. Do zakresu działania samorządu terytorialnego należały sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, o ile nie były zastrzeżone do kompetencji władz państwowych⁵. Organem wykonawczym gminnej rady narodowej był zarząd gminny, w skład którego wchodził wójt, jego zastępca oraz trzech członków zarządu⁶. Wójtowi podlegali sołtysi

¹ B. Suchodolski, *Zarys historii administracji samorządowej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie” 2013, nr 96, s. 184.

² Tamże, s. 185-187.

³ Ustawa z dnia 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych, (Dz. U. 1944, nr 5, poz. 22, art. 2.1).

⁴ Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 listopada 1944 roku o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego, (Dz. U. 1944, nr 14, poz. 74).

⁵ Tamże, art. 1.

⁶ Tamże, art. 30, 31 § 1.

i podsołtysi (zastępcy sołtysów) wybrani przez ogólne zebrania mieszkańców gromad wchodzących w skład gminy. Delegaci gromad uczestniczyli w posiedzeniach zarządu gminnego z głosem doradczym tylko wtedy, kiedy omawiane sprawy dotyczyły danej gromady⁷. Dekret określił także dokładnie zakres działania gminnych rad narodowych i ich organów wykonawczych, odwołując się do ustawy z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego z wyłączeniem kilkunastu punktów⁸. Kolejna zmiana w podziale administracyjnym Polski nastąpiła w 1950 roku. Była ona wzorowana na rozwiązaniach radzieckich⁹. Celem zmian było:

dalsze pogłębienie demokratyzacji Polski Ludowej przez jeszcze pełniejszy udział mas pracujących w rządzeniu Państwem i skupienie w radach narodowych pełni władzy ludowej w terenie oraz wzmocnienie Państwa Ludowego i przyspieszenie budowy socjalizmu w Polsce¹⁰.

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej zniosła dotychczas działające związki samorządu terytorialnego¹¹, a rady narodowe wszystkich szczebli stały się „terenowymi organami jednolitej władzy państwowej”¹². Ustawa zlikwidowała stanowiska wojewody, starosty, prezydenta miasta, burmistrza oraz wójta. Zlikwidowano też organy wykonawcze rad narodowych wszystkich szczebli¹³. Rady narodowe jako terenowe organy jednolitej władzy państwowej, m.in. kierowały na swoim terenie działalnością gospodarczą, społeczną i kulturalną¹⁴. Organem wykonawczym i zarządzającym rad narodowych stały się prezydium, które działały kolegialnie¹⁵. Zwierzchni nadzór nad radami narodowymi ustawa powierzyła Radzie Państwa¹⁶. Ustawa z 1950 roku zdaniem J. Ł. Kwaśniewskiego de facto rozpoczęła okres likwidacji struktur samorządu terytorialnego oraz wszelkich stowarzyszeń, które działały na zasadach samorządowych¹⁷. Autor stwierdził, że:

Ostateczny kres samorządom terytorialnym położyła Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 roku, która radom narodowym nadała status terenowych organów władzy państwowej odpowiedzialnych za realizację zadań administracyjnych¹⁸.

⁷ Tamże, art. 32 § 1-2.

⁸ Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, (Dz. U. 1933, nr 35, poz. 294, art. 43-48 z wyłączeniami).

⁹ B. Suchodolski, *Zarys historii...*, s. 188.

¹⁰ Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, (Dz. U. 1950, nr 14, poz. 130).

¹¹ Tamże, art. 32.1.

¹² Tamże, art. 1.

¹³ Tamże, art. 33-34.

¹⁴ Tamże, art. 6 p. 1.

¹⁵ Tamże, art. 12 p. 1-2.

¹⁶ Tamże, art. 25.

¹⁷ J. Ł. Kwaśniewski, *Kształtowanie się modelu samorządu terytorialnego w Polsce po przełomie roku*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea” 2014, t. IV, s. 155-170.

¹⁸ Tamże, s. 160.

Artykuł 34 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 roku głosił:

Organami władzy państwowej w gminach, miastach, dzielnicach większych miast, powiatach i województwach są rady narodowe¹⁹.

Kolejną reformę podziału terytorialnego przeprowadzono w 1954 roku, a więc dwa lata po wejściu w życie Konstytucji PRL.

GROMADZKIE RADY NARODOWE

Ustawą z dnia 25 września 1954 roku o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych wprowadzono nowy podział terytorialny Polski. Celem nowej reformy podziału kraju miały być m.in.:

- włączenie coraz szerszych rzesz pracujących chłopów do udziału w rządzeniu Państwem, rozwijanie ich twórczej inicjatywy i aktywności dla pomnażania dobrobytu i kultury wsi,
- sprawniejszego zaspokojenia potrzeb materialnych i kulturalnych ludności²⁰.

W miejsce gmin, które zlikwidowano, powołano gromady jako jednostki podziału administracyjnego wsi. Gromadę miały tworzyć wsie:

położone na terenie jednej gminy lub sąsiadujących ze sobą gmin, powiązane komunikacyjnie oraz posiadające wspólne urzędy gospodarcze, kulturalne lub zdrowotne²¹.

Podziału administracyjnego na gromady dokonały uchwałami, określając granice i siedzibę gromady, wojewódzkie rady narodowe. Uchwały o powołaniu gromady były zatwierdzane przez Komitet Rady Państwa i Rady Ministrów²². Organami władzy państwowej w gromadach stały się gromadzkie rady narodowe [GRN]. Organem wykonawczym i zarządzającym GRN stało się prezydium, wybierane spośród radnych GRN. Prezydium GRN tworzyli: przewodniczący, jego zastępca, sekretarz oraz członkowie, których liczba ustalana była na podstawie liczby radnych²³. Wśród zadań realizowanych przez GRN były także te związane z oświatą i kulturą:

Gromadzkie Rady Narodowe czuwają nad realizacją obowiązku powszechnego nauczania, zapewniają zgodne z obowiązującymi przepisami szkołom, przedszkolom i innym instytucjom oświatowym, wychowawczym i kulturalnym potrzebne pomieszczenia i obsługę gospodarczą, dostarczają mieszkań nauczycielom,

¹⁹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 roku.

²⁰ Ustawa z dnia 25 września 1954 roku o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, (Dz. U. 1954, nr 43, poz. 191).

²¹ Tamże, art. 2.

²² Tamże, art. 3.1-2.

²³ Tamże, art. 10.1-2.

współpracują w zakresie rozwoju czytelnictwa, upowszechniania kultury i wiedzy rolniczej, organizują i utrzymują świetlice, biblioteki, zespoły nauczania, współpracują w rozwoju kultury fizycznej i sportu²⁴.

Gromadzka Rada Narodowa realizowała swoje zadania na sesjach, za pośrednictwem wybieranych przez siebie komisji (stałych i doraźnych), prezydium oraz poprzez przedstawicieli GRN zwanych pełnomocnikami²⁵. Instytucjami pomocniczymi gromadzkiej rady narodowej były zebrania wiejskie mieszkańców zwoływane przez pełnomocników GRN²⁶. Uchwała Rady Ministrów z 11 grudnia 1954 roku szczegółowo określiła zadania GRN. Z budżetu gromady miało być finansowanych czternaście zadań, wśród których kilka dotyczyło szeroko pojętej oświaty. Budżet gromady finansował zadania oświatowe obejmujące:

- pomieszczenia i obsługę gospodarczą szkół podstawowych, zespołów nauczania, przedszkoli i dziecińców wiejskich,
- czynsz za mieszkania nauczycieli i kierowników świetlic,
- świetlice gromadzkie²⁷.

Na dzień 1 stycznia 1972 roku było 4313 gromad²⁸. Dość szybko okazało się, że nie wszystkie utworzone gromady są w stanie prawidłowo wypełniać założone cele, stąd konieczne stało się ich znoszenie, łączenie lub dzielenie²⁹. Określiła to ustawa z dnia 22 marca 1957 roku. Wojewódzkie rady narodowe uchwałą mogły znosić, tworzyć lub łączyć gromady. Uchwały te musiały być zatwierdzone przez Radę Ministrów³⁰.

GROMADZKA RADA NARODOWA W BRDOWIE

Uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z 5 października 1954 roku w powiecie kolskim utworzono kilkadziesiąt gromad, w tym gromadę Brdów z siedzibą w Brdowie. W skład nowoutworzonej gromady weszły następujące miejscowości: Brdów, Nowiny Brdowskie, Psary, Radoszewice i Świętosławice³¹. W 1961 roku, uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu [WRN], zniesiono gromadę

²⁴ Tamże, art. 14.1.

²⁵ Uchwała Rady Państwa i Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1954 roku o przedstawicielach gromadzkiej rady narodowej oraz o zebraniach wiejskich, (MP 1954, nr 118, poz. 1663, § 1).

²⁶ Tamże, § 4. pkt. 2.1.

²⁷ Uchwała Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1954 roku w sprawie określenia zadań gromadzkiej rady narodowej i jej prezydium w zakresie gospodarki finansowej, (MP 1954, nr 118, poz. 1673, § 1. pkt. 2).

²⁸ M. Kielczewska-Zalewska, *Dotychczasowy rozwój lokalnej sieci osadniczej a reforma administracyjna wsi z r. 1973 na przykładzie powiatów gorlickiego i żyromińskiego*, „Przegląd Geograficzny” 1974, t. XLVI, z. 2, s. 205.

²⁹ B. Suchodolski, *Zarys historii...*, s. 188.

³⁰ Ustawa z dnia 22 marca 1957 roku o zmianie ustawy o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, (Dz. U. 1957, nr 17, poz. 87).

³¹ Uchwała nr 24/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 5 października 1954 roku w sprawie podziału na nowe gromady powiatu kolskiego, (Dz. U. Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu [dalej: WRNP] 1954, nr 20, poz. 100, § 1., pkt. 5).

Mieczysławowo i przyłączono ją do gromady Brdów³². W trzech pierwszych trzyletnich kadencjach GRN w Brdowie liczyła po 18 radnych, w kolejnych dwóch kadencjach, jak się okazało ostatnich, liczba radnych, decyzją WRN w Poznaniu wzrosła do 22. Biuro GRN w Brdowie mieściło się w przedwojennym budynku szkoły powszechnej usytuowanym w sąsiedztwie klasztoru ojców paulinów i kościoła pw. św. Wojciecha BM. W tym samym budynku mieściło się także przedszkole i mieszkanie dla kierownika szkoły³³.

Przez cały okres istnienia GRN w Brdowie, w latach 1954-1971, aktywnie pracowali w jej strukturach nauczyciele Szkoły Podstawowej w Brdowie. Poprzez swoją pracę w charakterze radnych na sesjach, komisjach statutowych i w prezydium gromadzkiej rady, a także osób wspierających działania GRN, mieli wpływ na funkcjonowanie placówek oświatowych na terenie gromady Brdów.

Tabela 1. Nauczyciele szkoły w Brdowie działający w GRN w Brdowie w l. 1954-1971.

Kadencja	Data wyborów	Imię i nazwisko nauczyciela wybranego do Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie	Stanowisko
I	05.12.1954	Teresa Ciążkowska Józef Opic ^a	Nauczyciel Kierownik szkoły
II	02.02.1958	Kazimiera Jabłońska Józef Opic ^b	Nauczyciel Kierownik szkoły
III	16.04.1961	Kazimierz Lewandowski Józef Opic ^c	Nauczyciel Kierownik szkoły
IV	30.05.1965	Brak nauczycieli ^d	-
V	01.06.1969	Władysław Czernielewski ^e	Kierownik szkoły

^a Ogłoszenie Okręgowej Komisji Wyborczej w Kole dla wyborów do gromadzkich rad narodowych z dnia 6 grudnia 1954 roku, (Dz. U. WRNP 1954, nr 21, poz. 107, pkt. 7).

^b Obwieszczenie o wynikach wyborów do gromadzkich rad narodowych województwa poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1958, nr 5, poz. 28).

^c Obwieszczenie o wynikach wyborów do gromadzkich rad narodowych woj. poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1961, nr 5, poz. 54).

^d Obwieszczenie o wynikach wyborów do rad narodowych województwa poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1965, nr 9, poz. 131).

^e Obwieszczenie o wynikach wyborów do rad narodowych w województwie poznańskim, (Dz. U. WRNP 1969, nr 11, poz. 221).

W latach 1954-1971, czyli w pięciu kadencjach funkcjonowania GRN w Brdowie pięcioro nauczycieli pełniło funkcję radnych. W pierwszych trzech kadencjach po dwoje nauczycieli reprezentowało oświatę w strukturach samorządowych gromady. Trzykrotnie do gromadzkiej rady wybierany był długoletni kierownik szkoły, Józef

³² Uchwała nr 19/61 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 28 września 1961 roku w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych gromad w województwie poznańskim..., (Dz. U. WRNP 1961, nr 12, poz. 97, § 7., pkt. 5).

³³ Budynek stoi w Brdowie przy ulicy Kościelnej do dziś dnia. Stanowi własność Urzędu Gminy Babiak. Jest w bardzo złym stanie.

Opic³⁴. Tylko w IV kadencji, przedostatniej, żaden z nauczycieli brdowskiej szkoły nie został wybrany do GRN. W ostatniej kadencji, w latach 1969-1971, jedynym radnym nauczycielem był nowy kierownik szkoły, Władysław Czernielewski³⁵.

Pewną, ale nie jedyną, miarą zainteresowania GRN w Brdowie oświatą, może być liczba uchwał, dotyczących spraw związanych z szeroko pojętą oświatą, przyjętych podczas kolejnych sesji we wszystkich kadencjach gromadzkiej rady. Posiłkując się zachowanym Rejestrem Uchwał Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie za lata 1954-1971, można dokładnie policzyć, ile takich uchwał przyjęto w omawianym czasie. Na ogólną liczbę 337 przyjętych i zarejestrowanych uchwał w całym okresie istnienia GRN w Brdowie, tylko 6 dotyczyło bezpośrednio oświaty³⁶, co stanowi 0,02 % wszystkich podjętych uchwał. Nie jest to liczba imponująca. Pierwsza z nich uchwalona została 29 października 1955 roku, a dotyczyła zorganizowania wieczorowej szkoły dla pracujących³⁷. Druga związana była z budową szkół 1000-lecia. Została przyjęta 23 marca 1959 roku³⁸. W tym samym roku, 7 października, przegłosowano uchwałę w sprawie prowadzenia inkasa na Społeczny Fundusz Budowy Szkół i Internatów [SFBSiI]³⁹. Z tym samym funduszem związana była kolejna uchwała przyjęta 29 grudnia 1959 roku. Dotyczyła przeprowadzenia inkasa na w/w fundusz⁴⁰. Następną uchwałę „oświatową” radni przyjęli 27 lutego 1960 roku. Wiązała się z zatwierdzeniem uchwał podjętych na zebraniach wiejskich w sprawie zbierania składek na SFBSiI⁴¹. Ostatnią uchwałę związaną z oświatą radni przyjęli 28 marca 1966 roku. Była to kolejna uchwała dotycząca składek SFBSiI. Wobec trudności z wpłacaniem składek na rzecz funduszu, radni postanowili wprowadzić obowiązkowe świadczenia na jego rzecz⁴².

Radni GRN w Brdowie pod koniec każdego roku kalendarzowego przyjmowali, opracowany przez prezydium, budżet gromady na rok następny. Na podstawie zachowanych projektów budżetów można określić, jakie środki każdego roku przeznaczane były na funkcjonowanie szkół i przedszkola w brdowskiej gromadzie.

³⁴ Józef Opic – kierownik szkoły w Brdowie w latach 1946-1965. Więcej na jego temat w artykule - D. Racinowski, *Józef Opic (1904-1988) – nauczyciel, wychowawca i społecznik*, „Polonia Maior Orientalis” 2016, T. III, s. 181-198.

³⁵ Władysław Czernielewski – kierownik a potem dyrektor szkoły w Brdowie w latach 1966-1978. Od 1 września 1978 roku był dyrektorem Zbiorczej Szkoły Gminnej w Babiaku, Archiwum Szkoły Podstawowej w Brdowie, Kronika szkolna, rok szkolny 1978/1979, s. [81].

³⁶ Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie. Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie. Rejestr uchwał Gromadzkiej Rady Narodowej [dalej: APP OK PGRNB RUGRN], sygn. 49, 1954-1961; sygn. 50, 1962-1969; sygn. 51, 1969-1971.

³⁷ APP OK PGRNB RUGRN, sygn. 49, 1954-1961, uchwała nr 16/55.

³⁸ Tamże, uchwała nr 6/59.

³⁹ Tamże, uchwała nr 19/59.

⁴⁰ Tamże, uchwała nr 24/59.

⁴¹ Tamże, uchwała nr 5/60.

⁴² APP OK PGRNB RUGRN, sygn. 50, 1962-1969, uchwała nr 7/66.

Tabela 2. Wydatki budżetowe GRN w Brdowie na oświatę

Lp.	Rok budżetowy	Wydatki ogółem w zł	Wydatki na oświatę w zł	%
1.	1955	101 053	38 018	37,6
2.	1956	107 211	43 727	40,7
3.	1957	137 384	52 855	38,0
4.	1958	134 500	58 363	43,3
5.	1959	146 400	58 000	39,6
6.	1960	190 510	64 042	33,6
7.	1961	213 700	71 300	33,3
8.	1962	254 000	71 000	27,9
9.	1963	391 000	134 000	34,2
10.	1964	400 892	142 597	35,5
11.	1965	535 000	bd	-
12.	1966	548 000	167 500	30,5
13.	1967	556 000	161 000	28,9
14.	1968	576 000	163 000	28,2
15.	1969	744 706	174 000	23,3
16.	1970	1 241 000	607 000	48,9
17.	1971	1 280 000	615 000	48,0

Opracowanie własne na podstawie protokołów z sesji Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie w latach 1954-1971

Budżet przeznaczony na oświatę obejmował Szkołę Podstawową w Brdowie (siedmioklasowa), Filię Szkoły Podstawowej w Świętosławicach (czteroklasowa), przedszkole w Brdowie oraz od 1961 roku Szkołę Podstawową (siedmioklasowa) w Mieczysławowie⁴³, po przyłączeniu tej gromady do gromady Brdów. Procentowy udział środków przeznaczonych na funkcjonowanie oświaty w brdowskiej gromadzie w całym budżecie gromady wyglądał różnie w poszczególnych latach. Początkowo był znaczny, potem zaczął maleć. W następnych latach malał bądź wzrastał. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w zwiększaniu środków na inne zadania, poza oświatą, wynikające z ustawy o funkcjonowaniu gromadzkich rad narodowych. Początkowo ze środków gromady finansowano bieżące utrzymanie placówek oświatowych oraz ich obsługę administracyjną (sprzątaczką, woźny). Pod koniec lat 60-tych do budżetów gromad włączono także pensje nauczycieli. Spowodowało to zwiększenie budżetu oraz procentowy udział środków przeznaczonych na oświatę. W 1970 i 1971 roku aż 48% budżetu gromady Brdów to środki przeznaczone na utrzymanie oświaty. Mimo iż nakłady na oświatę procentowo znacznie wzrosły, nie zaspokajały one wszystkich potrzeb. Jak napisano w uzasadnieniu projektu budżetu na 1971 rok:

⁴³ APP OK., Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie. Protokoły Gromadzkiej Rady Narodowej [dalej: APP OK PGRNB PGRN], sygn. 9, 1963, sprawozdanie, s. 4.

Z doświadczeń lat ubiegłych wiemy, że wydatki są znacznie szczuplejsze od nasuwających się potrzeb terenu. Braki te występują w szkolnictwie, pomimo że połowa budżetu przeznaczona jest na cele oświaty. Budynki, w których mieszczą się szkoły, były w bieżącym roku prawie nieremontowane z uwagi na brak kredytów i wprowadzone oszczędności. Tym bardziej wystąpią potrzeby przeprowadzenia remontów w najbliższych latach. Szczególna potrzeba występuje w szkole w Brdowie, gdzie konieczna się staje wymiana wszystkich okien⁴⁴.

Bogatszy i pełniejszy obraz tego, jak gromadzka rada angażowała się w sprawy oświatowe, dają protokoły z plenarnych posiedzeń tego gremium. Wynika z nich, że radni wielokrotnie zabierali głos w trosce o rozwój i prawidłowe funkcjonowanie szkoły w Brdowie, przedszkola, a po przyłączeniu gromady Mieczysławowo w 1961 roku także tamtejszej placówki oświatowej. Już bowiem przy zatwierdzaniu projektu budżetu gromady na 1955 rok, czyli w pierwszym pełnym roku działania GRN, pojawiły się wątpliwości dotyczące kwot przeznaczonych na bieżące utrzymanie szkół. Radny, i zarazem kierownik szkoły, Józef Opic zauważył, że przewidziany budżet nie wystarczy na przeprowadzenie remontu pieców w klasach, wymiany tablic i rynien na dachu budynku. Zasugerował też, że w porozumieniu z Komitetem Rodzicielskim może uda się dokonać pilnych remontów w szkole. Dalej przedstawił radnym sposób na zaoszczędzenie pieniędzy i dokonanie innych remontów. Stwierdził, że w poprzednich latach kupował węgiel na całą zimę. W bieżącym roku kupi opał tylko do końca roku, by w ten sposób zaoszczędzone pieniądze przeprowadzić remont, na który złoży się:

pokrycie dachu papą, który jest w lichym stanie, pozakładanie uszkodzonych zamków do drzwi, pomalowanie okien, które nie były jeszcze w ogóle malowane⁴⁵.

Nauczycielka szkoły w Brdowie, i radna, Teresa Ciążkowska na tej samej sesji, przy omawianiu projektu budżetu, zabrała głos w sprawie niskiego uposażenia sprzątaczkii zatrudnionej w szkole. Kierownik szkoły wyjaśnił, że jest to najwyższe uposażenie, jakie mogą otrzymać sprzątaczkii w szkole. Podsumowując dyskusję dotyczącą szczupłości budżetu w oświacie, radny Stanisław Kacprzak powiedział:

wiemy dobrze, że budżet jest szczupły, ale trzeba tak się obliczyć, ażeby gospodarzyć jak najoszczędniej pieniądze wydawać tylko na rzeczy niezbędne⁴⁶.

Już na początku funkcjonowania GRN w Brdowie wprowadzono oszczędności tam, gdzie radnym wydawało się, że można. Ponieważ budżet przeznaczony na utrzymanie i funkcjonowanie budynków szkół i przedszkola wydawał się duży, prawdopodobnie władarze uznali, że przesunięcie niewielkich kwot na inne wydatki, nie wpłynie negatywnie na działanie placówek oświatowych.

Spore kontrowersje radnych wzbudził projekt budżetu na 1964 rok w części dotyczącej oświaty. Przed jego uchwaleniem jeden z radnych miał wątpliwości, dlaczego szkoła w Brdowie otrzymała prawie tyle samo pieniędzy na swoje funkcjonowanie co szkoła w Mieczysławowie, skoro potrzeby brdowskiej placówki są znacznie większe. Uzasadnienie zwiększenia budżetu szkole w Mieczysławowie przedstawił przewod-

⁴⁴ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 16, 1970, protokół nr XIX/70.

⁴⁵ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 1, 1954-1955, protokół nr V/55, pkt. 6.

⁴⁶ Tamże, protokół nr V/55, pkt. 6.

niczący Prezydium GRN w Brdowie Stanisław Kacprzak. Pojawiła się konieczność budowy szopy na opał, gdyż dotychczasowy budynek prawnie nie należał do szkoły⁴⁷. W projekcie budżetu na 1966 roku środki przeznaczone na oświatę były o 30 tys. niższe niż potrzeby zgłoszone przez kierowników placówek⁴⁸, co stanowiło ok. 20 % mniej środków niż wynikałoby to z ich potrzeb. Nadwyżkę budżetową za 1965 rok częściowo przekazano na zakup środków czystości do szkół, pomalowanie ścian mieszkania dla nowego kierownika szkoły w Brdowie, który rozpoczął pracę 1 września 1966 roku⁴⁹. Uzasadniając projekt budżetu na 1967 rok, przewodniczący prezydium, stwierdził, że:

najpoważniejsze wydatki przeznacza się na oświatę, kulturę i zdrowie. Pozostałe zagadnienia stanowią niewielki procent uchwalonego budżetu. Zaznaczyć i wyjaśnić nam należy, że w wydatkach oświaty nie są ujęte płace dla nauczycieli, gdyż wynagrodzenie dla nich wypłacane jest z budżetu powiatowego. Z budżetu gromady wynagradzani są tylko woźni i sprzątacze w szkołach⁵⁰.

Każdy kolejny budżet, przeznaczony na oświatę, coraz bardziej ciążył Gromadzkiej Radzie Narodowej w Brdowie. Wydatki rzeczywiste były znacznie wyższe niż możliwości finansowe gromady. W uzasadnieniu projektu budżetu na 1969 przypomniano po raz kolejny, że zadaniem prezydium jest opieka nad budynkami szkolnymi i zapewnienie pomieszczeń na mieszkania dla nauczycieli. Obowiązkiem prezydium GRN było też zapewnienie szkołom obsługi gospodarczej, zapewnienie opału, opłacenie oświetlenia, środków czystości oraz prowadzenie bieżących napraw i remontów. Kapitałne remonty budynków szkolnych oraz ich budowa leżały w gestii budżetów Powiatowych Rad Narodowych. Od 1969 roku płace nauczycieli zostały przesunięte z budżetu powiatowego i włączone do budżetu gromady, co znacznie zwiększyło wydatki⁵¹. Jeszcze większy rozdźwięk między potrzebami szkół a możliwościami budżetowymi gromady ujawnił się przy zatwierdzaniu projektu budżetu GRN na 1970 rok. Radny-sprawozdawca omówił potrzeby szkół. Powiedział:

[...] braki występują w szkolnictwie, mimo że ponad połowa budżetu gromady przeznaczona jest na cele oświaty. [...] Budynek Szkoły Podstawowej w Brdowie wymaga poważniejszych nakładów finansowych i nie obejdzie się niedługim czasie bez kapitalnego remontu. Szczególnie w bardzo złym stanie znajdują się wszystkie okna. Ostatnio również zaniechano na skutek złego stanu technicznego korzystania z sali w tzw. „garażu”, które to pomieszczenie służyło za salę gimnastyczną. W szkole już od dłuższego czasu uwidacznia się brak izb lekcyjnych, a zajęcia odbywają się do późnych godzin popołudniowych⁵².

Pod koniec istnienia GRN w Brdowie okazało się, jak duże są potrzeby finansowe w oświacie i jak wielkie są zaniedbania w tym obszarze, za który odpowiadała gromada. Nieremontowany budynek szkoły w Brdowie wymagał pilnego działania. Nie udało się

⁴⁷ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 9, 1963, protokół nr XIII/63, pkt 7.

⁴⁸ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 11, 1965, protokół nr VI/65.

⁴⁹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 12, 1966, protokół nr VIII/66, pkt 7.

⁵⁰ Tamże, protokół nr XI/66.

⁵¹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 14, 1968, protokół nr IX/68, pkt 7.

⁵² APP OK PGRNB PGRN, sygn. 15, 1969, uchwała nr VII/15/69.

też nic osiągnąć w kwestii dobudowy nowej, planowanej jeszcze w okresie międzywojennym, części budynku. Radny Władysław Czernielewski, kierownik szkoły w Brdowie, złożył interpelację w sprawie budynku gospodarczego znajdującego się przy szkole. Był on wybudowany i użytkowany przez niemieckie wojsko w czasie okupacji 1939-1945. Pełnił rolę garaży, stąd nazywany był powszechnie „garaże”. Po wojnie nie został rozebrany, a dostosowany do potrzeb szkoły. Mieściła się w nim duża sala, służąca uczniom jako zastępcza sala gimnastyczna oraz miejsce spotkań całej szkolnej społeczności. Wewnątrz budynku wybudowano scenę, więc mogły się tam odbywać przedstawienia teatralne i akademie. Po wojnie nie bardzo zadbano o remont „garaży”. Kierownik szkoły na sesji oznajmił radnym:

Budynek ten, po zbadaniu przez przedstawiciela Wydziału Budownictwa, zakwalifikowany został do rozbiórki, gdyż grozi zawaleniem⁵³.

Dalej dodał, że otrzymał pismo nakazujące rozbiórkę i grożące sankcjami karnymi za niewykonanie polecenia. Ponieważ budynek nie jest własnością szkoły, kierownik poinformował, iż nie do niego należy wykonanie decyzji. Zwrócił się też do radnych o wynajęcie innego budynku, by można w nim było składować opał przeznaczony dla szkoły⁵⁴. Przewodniczący prezydium GRN w Brdowie stwierdził, że nie ma możliwości wynajęcia pomieszczenia do złożenia opału. Dodał, że sam budynek nie jest jeszcze w tak złym stanie. Jeśli jednak okaże się inaczej, trzeba poczekać z rozbiórką do wiosny, kiedy pomieszczenie będzie puste. Stwierdził również, że na rozbiórkę i budowę nowego budynku trzeba znaleźć w budżecie pieniądze⁵⁵. Projekt budżetu na 1971 rok nie był odmienny od wcześniejszych. Podobnie jak w poprzednich latach brakowało pieniędzy na kapitalny remont budynku szkoły w Brdowie i nic się nie zmieniło. Jak uzasadniono, nie ma kredytów na remont. Poza tym wprowadzono oszczędności. To wykluczyło jakiegokolwiek remonty⁵⁶.

Na różnych forach GRN w Brdowie radni oraz zapraszani goście poruszali także problemy związane z wychowaniem i zachowaniem uczniów. Kierownik szkoły, Józef Opic, w czasie dyskusji o zagadnieniach kulturalno-oświatowych na sesji w 1955 roku porównał liczbę szkół w okresie międzywojennym i powojennym. Wskazał na dostępność szkół średnich na terenie powiatu kolskiego. Powiedział:

Pomimo dogodnych warunków, jakie są obecnie, dzieci od nauki się odciągają. [...] Coraz częściej daje się słyszeć różne wybryki chuligańskie czynione przez młodzież szkolną⁵⁷.

Nauczyciel Kazimierz Lewandowski – instruktor oświatowy dla dorosłych – podczas swojego wystąpienia zwrócił uwagę na podejście do nauki młodzieży przedwojennej i obecnej. Podkreślił:

⁵³ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 16, 1970, protokół nr XIX/70.

⁵⁴ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 16, 1970, protokół nr XIX/70.

⁵⁵ Tamże, protokół nr XIX/70, pkt 7.

⁵⁶ Tamże, protokół nr XIX/70, pkt 7.

⁵⁷ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 1, 1954-1955, protokół nr XI/55, pkt. 6.

Spomiędzy dawniejszej młodzieży uczęszczającej na kurs są tacy, którzy pokończyli szkoły średnie na nawet wyższe. Obecnie nie można uprosić młodzieży, by zaczęła uczęszczać na kursy wieczorowe, a młodzieży takiej, która nie ukończyła siedmiu klas szkoły podstawowej, jest około 45 osób⁵⁸.

Nauczyciel zwrócił się do radnych, by na swoim terenie zachęcali młodzież do uczestniczenia w kursach. Przewodniczący GRN, Czesław Racinowski, zaproponował, by przyjąć uchwałę w sprawie zorganizowania wieczorowej szkoły dla pracujących. Uchwała w tej sprawie została przyjęta przez radnych GRN⁵⁹. Niestety za uchwałą nie poszły środki na prowadzenie zajęć i koszty związane z wypożyczeniem budynku szkoły. W budżecie nie przewidziano kwot na zakup dodatkowego opału, opłat za prąd elektryczny i wynagrodzenie dla sprzątaczk⁶⁰. Rozwiązanie problemu pozostawiono kierownikowi szkoły. Funkcjonowanie wieczorowej szkoły dla pracujących było omawiane na sesjach także w latach późniejszych. Na sesji w 1956 roku Kazimierz Lewandowski złożył radnym sprawozdanie z przebiegu prowadzonego kursu wieczorowego w roku 1955. Według niego na kurs zapisanych było ok. 40 osób, zgłosiło się 15, a ukończyło zaledwie 9 uczestników⁶¹.

Na sesji odbytej 28 kwietnia 1958 roku radni podjęli uchwałę w sprawie przeprowadzenia akcji sanitarno-porządkowej i przeciwpożarowej. W w/w uchwale zwrócono się do kierowników szkół na terenie gromady Brdów o wygłoszenie pogadank dla dzieci na temat akcji sanitarno-porządkowej i przeciwpożarowej z uwzględnieniem pożarów lasów⁶².

Dużym problemem dla radnych było zagospodarowanie skweru w centrum Brdowa. Posadzono na nim drzewa i krzewy ozdobne. Zostały one jednak częściowo zniszczone przez dzieci, jak stwierdził jeden z radnych. Dlatego zwrócono się do kierownictwa szkoły, aby nauczyciele przeprowadzili odpowiednie pogadanki wychowawcze⁶³. Obecny na sesji radny i nauczyciel Kazimierz Lewandowski zobowiązał się wygłosić odpowiednią pogadankę na temat ochrony przyrody. Kierownik szkoły, i także radny, Józef Opic, podjął zobowiązanie, że nauczyciele wraz z uczniami starszych klas w 1964 roku zajmą się utrzymaniem porządku na skwerze. Dzięki tej akcji zaoszczędzono fundusze z budżetu GRN w Brdowie⁶⁴. Zobowiązanie, jakie złożył kierownik szkoły, zostało zrealizowane przed pierwszym maja 1964 roku. Dzieci wraz z nauczycielami uporządkowały skwer⁶⁵. Radni zobowiązali się także do uporządkowania skweru w ramach czynu pierwszomajowego. Niestety czyn nie został wykonany w zaplanowanym terminie, ponieważ na czas nie przywieziono potrzebnych materiałów⁶⁶. Nauczyciele i uczniowie wykazali się większą odpowiedzialnością niż radni, którzy powinni świecić przykładem.

Szkoły w Brdowie i Mieczysławowie organizowały szkolenia dla rolników. Nie zawsze jednak budziły one zainteresowanie u potencjalnych beneficjentów. W budżecie za 1963 rok nie wykorzystano środków w wysokości 6500 zł, ponieważ nie zorganizowano

⁵⁸ Tamże, pkt. 6.

⁵⁹ Tamże, protokół nr XI/55, uchwała nr 16/55.

⁶⁰ Tamże, protokół nr XIII/55, pkt. 6.

⁶¹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 2, 1956, protokół nr X/56, pkt. 6.

⁶² APP OK PGRNB PGRN, sygn. 4, 1958, protokół nr III/58, uchwała nr 9/58, pkt. 4.

⁶³ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 10, 1964, protokół nr V/64, pkt 8.

⁶⁴ Tamże, protokół nr V/64, pkt 8.

⁶⁵ Tamże, protokół nr VIII/64, pkt 6.

⁶⁶ Tamże, protokół nr V/64, pkt 6.

w w/w placówkach oświatowych kursów przysposobienia rolniczego⁶⁷. Podobny problem pojawił się w roku następnym. Kierownik szkoły Józef Opic informował rannych o organizowaniu kursów przysposobienia rolniczego. Do uruchomienia nauki brakowało kilku osób. Prosił sołtysów i radnych o zainteresowanie się tą sprawą, poinformowanie rolników w swoim terenie o kursach i zachęceniu ich do uczestniczenia w zajęciach⁶⁸.

Jednym z wniosków zgłoszonych przed wyborami do GRN w roku 1969 był postulat mieszkańców, aby dzieci w szkole mogły pić mleko. Wniosek nie został zrealizowany, ponieważ Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Kole nie wyraziła na to zgody. W brdowskiej szkole nie było bowiem warunków, aby dzieci mogły pić gorące mleko⁶⁹. Placówka nie dysponowała pomieszczeniem kuchennym. W późniejszych latach wprowadzono w brdowskiej placówce oświatowej kubek gorącego mleka lub kawy mlecznej. Była ona gotowana poza szkołą w domu woźnej Anny Sompolskiej i przenoszona w termosach do szkoły.

Ogromnym problemem, z którym nie poradziła sobie GRN w Brdowie przez wszystkie lata istnienia, była rozbudowa budynku szkoły w Brdowie. Został on wybudowany i oddany do użytku w 1938 roku⁷⁰. Według projektu był to tylko pierwszy etap budowy. Miała ona być kontynuowana w latach następnych. Wybuch II wojny światowej i okupacja hitlerowska zniweczyły te plany. Po wyzwoleniu podchodzono do tego problemu wielokrotnie, ale nie udało się go zrealizować. Wszystko kończyło się na etapie planowania i składaniu kolejnych obietnic. GRN w Brdowie, jako gospodarz, już na początku swej działalności, zmierzyła się z tym tematem. Na sesji 29 listopada 1956 roku, w czasie omawiania projektu budżetu na rok 1957, pojawił się problem rozbudowy szkoły. Stanisław Moszczeński wyraził opinię, że w innych miejscowościach buduje się nowe szkoły, a w Brdowie nie można rozbudować budynku w takim stopniu, w jakim był zaprojektowany⁷¹. Radny Józef Opic poinformował radnych, że składał wnioski do planu 3-letniego i planu 6-letniego, jako kierownik szkoły, w Wydziale Oświaty w Kole. Dodał, że rozbudowa szkoły jest przewidziana po roku 1960⁷². Obecny na sesji kierownik Wydziału Gospodarczego w Kole powiedział obecnym, że:

w wielu wypadkach budowane są szkoły, które nie były ujęte w planie budowy, lecz kiedy państwo widzi chęć i zapał społeczeństwa, chętnie udziela pomocy i szkoły takie w szybkim tempie powstają. [...] Do przykładu szkoła w Babiaku miała zostać pobudowana dopiero za kilka lat, została pobudowana w bardzo szybkim czasie⁷³.

Wynika stąd, że społeczność miejscowa zbyt mało interesowała się rozbudową szkoły. Nie było widać zapału, o którym wspominał gość. Tak podsumował dyskusję Zygmunt Raszewski, który stwierdził, że:

⁶⁷ Tamże, protokół nr III/64, sprawozdanie.

⁶⁸ Tamże, protokół nr VII/64, pkt 9.

⁶⁹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 15, 1969, protokół nr VIII/69, pkt 8.

⁷⁰ APP OK, Inspektorat Szkolny w Kole, Szkoła Powszechna w Brdowie, sygn. 158, Sprawozdanie z wizytacji publicznej szkoły powszechnej III-go stopnia w Brdowie, nr 7.

⁷¹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 2, 1956, protokół nr XI/56, pkt. 6.

⁷² Tamże, protokół nr XI/56, pkt. 6.

⁷³ Tamże, protokół nr XI/56, pkt. 6.

rozbudową szkoły nikt się nie interesował. Z tego powodu nie można do nikogo mieć żalu⁷⁴.

Na początku 1963 roku GRN w Brdowie skierowała pięć wniosków do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Kole dotyczących udzielenia pomocy w realizacji projektów budowlanych. Wśród nich znalazł się też wniosek, aby:

ująć do planu powiatowego rozbudowę Szkoły Podstawowej w Brdowie, ponieważ już obecnie nie jest w stanie do przyjęcia zwiększającej się każdego roku liczby dzieci, nie licząc zaplanowanej na przyszłość ósmej klasy⁷⁵.

W czasie spotkań z mieszkańcami przed wyborami do GRN w Brdowie w 1965 roku wypłynęła sprawa budowy w Brdowie Domu Nauczyciela. W czasie pierwszego posiedzenia nowowybranej GRN w Brdowie wniosek ten został wyartykułowany na forum rady. Budowa mieszkań dla nauczycieli była sprawą pilną, gdyż ich brakowało, a kadra pedagogiczna systematycznie się zwiększała. Od pierwszego września 1965 roku siedmioletnia, dotychczas, szkoła podstawowa stała się szkołą ośmioletnią. Utworzenie ósmej klasy spowodowało wzrost zatrudnienia kadry nauczycielskiej⁷⁶. Sprawa budowy Domu Nauczyciela powróciła w 1967 roku przy omawianiu realizacji wniosków zgłoszonych podczas prowadzonej akcji wyborczej do GRN w Brdowie. Przewodniczący prezydium GRN, Tadeusz Pokrywczyński, wyjaśnił, że:

rozpoczęcie budowy uwarunkowane zostało wykonaniem robót w czynach społecznych. [...] Ze względu jednak na trudności przy realizacji czynów społecznych na terenie Brdowa nie ma nadziei na szybkie zrealizowanie wniosku⁷⁷.

Na ostatniej sesji GRN w Brdowie, w 1969 roku, podsumowano działania rady. Wśród omawianych wniosków, zgłaszanych przez radnych, które nie zostały zrealizowane, wymieniono budowę w Brdowie Domu Nauczyciela. Władze powiatowe odmówiły realizacji wniosku mieszkańców w ramach swojego budżetu. Zezwoliły jednak, by budynek wybudować w czynie społecznym. Ze względu jednak na koszty, które miały wynieść 200-300 tysięcy złotych, prezydium GRN w Brdowie nie było w stanie zrealizować tego zadania w ramach własnych środków budżetowych⁷⁸.

Wiele miejsca Gromadzka Rada Narodowa w Brdowie poświęciła Społecznemu Funduszowi Budowy Szkół [SFBS], który powstał, aby sfinansować akcję budowy tysiąca szkół dla uczczenia tysiąclecia istnienia Państwa Polskiego. Na sesji GRN w Brdowie 23 marca 1959 roku na podjęto uchwałę o włączeniu się gromady do ogólnopolskiej akcji oraz o powołaniu Gromadzkiego Komitetu do kierowania tym przedsięwzięciem. GRN w Brdowie zobowiązała mieszkańców do uiszczania pewnych kwot na budowę szkół. Wyznaczono, że rolnicy z wszystkich gospodarstw rolnych mieli płacić „dobrowolny” podatek w wysokości 2% rocznych dochodów. Wszyscy pracownicy musieli przekazywać 0,5% miesięcznych zarobków. Rzemieślnicy, którzy nie płacili podatków bądź

⁷⁴ Tamże, protokół nr XI/56, pkt. 6.

⁷⁵ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 9, 1963, sprawozdanie, pkt. 5.

⁷⁶ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 11, 1965, protokół nr I/65.

⁷⁷ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 13, 1967, protokół nr III/67, pkt 8.

⁷⁸ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 15, 1969, protokół nr IV/69, pkt 7.

byli z nich zwolnieni, zobowiązani zostali do miesięcznej opłaty w wysokości 10 zł. Inni rzemieślnicy mieli wpłacać kwoty, procentowo ujęte, odpowiednio do ich rocznych odprowadzanych podatków⁷⁹. Ciekawe jest uzasadnienie podjętej uchwały. Czytamy w nim:

pomimo intensywnej rozbudowy szkolnictwa w okresie powojennym i przeznaczania rokrocznie przez nasze państwo olbrzymich sum na budowę szkół i innych obiektów kultury w dużej mierze zniszczonych przez władze okupacyjne, które celowo niszczyły polską kulturę. W dalszym ciągu jednak daje się odczuwać braki w budownictwie szkolnym [...] kiedy to nowe pokolenie i coraz liczniejsza gromada wchodzi w mury szkolne po wiedzę i zawód. [...] Do szkoły w Brdowie uczęszczało w okresie przedwojennym 160 dzieci, a obecnie uczęszcza ich 267. [...] Naszym zatem zadaniem jest dopilnowanie, by dzieci nasze miały jak najlepsze warunki wychowania i nauki. [...] Dzieci nasze uczęszczają do szkoły na dwie, a nawet trzy zmiany dziennie ze względu na brak miejsca w szkole. Stan ten może usunąć tylko ogólnonarodowa akcja budowy szkół, w której nie powinno zabraknąć nikogo ze społeczeństwa, jak kraj długi i szeroki⁸⁰.

Mimo tak szczytnej akcji i przyjętej uchwały radni od początku zgłaszali swoje wątpliwości dotyczące narzucanych kwot i ich ściągalności. Pytali, czy ustalone kwoty będą musiały być płacone przymusowo przez społeczeństwo. Okazało się, że przymusu nie będzie, ale:

obowiązkiem każdego obywatela będzie, by wyznaczoną gotówkę ze swego gospodarstwa wpłacił i przyczynił się tym, by szkoły – pomniki w jak najkrótszym czasie powstały⁸¹.

Radni pytali także, czy z tego funduszu może być rozbudowana szkoła w Brdowie. W odpowiedzi stwierdzono, że brdowska szkoła może być rozbudowana ze środków tego funduszu⁸². Pojawiła się więc nadzieja, że znajdą się środki na rozbudowę. Na czele Gromadzkiego Komitetu do realizacji akcji budowy szkół stanął Zbigniew Wabnic – nadleśniczy Nadleśnictwa Koło w Gaju⁸³. Prawie natychmiast pojawiły się problemy ze ściągalnością założonych kwot. Radni i sołtysi, obecni na kolejnych sesjach, sygnalizowali, że zbieranie pieniędzy idzie bardzo opornie. Jeden z radnych zasugerował, że można uzyskać dobre wyniki w zbiórkach tylko przy współpracy nauczycieli. Pedagodzy mogą przyczynić się do wzrostu wpłat na fundusz. Radni, 7 października 1959 roku, przyjęli nawet uchwałę, w której zobowiązano Komitet do włączenia nauczycieli w prace na rzecz akcji zbierania funduszy na budowę szkół w Polsce⁸⁴. Niestety włączenie nauczycieli do pracy nie zwiększyło znacząco sumy wpłat. Na ostatniej sesji, 29 grudnia 1959 roku, ponownie powrócił temat zbierania składek na fundusz budowy szkół. Radni sugerowali przewodniczącemu GRN w Brdowie, by pilnie zorganizować

⁷⁹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 5, 1959, protokół nr III/59, uchwała nr 6/59.

⁸⁰ Tamże, uchwała nr 6/59.

⁸¹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 5, 1959, protokół nr II/59, pkt. 8.

⁸² Tamże, protokół nr III/59, pkt. 9.

⁸³ Tamże, protokół nr III/59, pkt. 9.

⁸⁴ Tamże, protokół nr III/59, pkt. 9.

wiejskie zebrania i dokładnie ludziom wyjaśnić, na co te pieniądze będą przeznaczone. Nie wszyscy rolnicy mieli gotówkę, z powodu suszy, więc nie mogli uiścić w terminie nałożonych kwot. Opieszałość w płaceniu składek na fundusz, zdaniem radnych, wynikała też z informacji radiowych, w których tłumaczono społeczeństwu, że wpłaty są dobrowolne. Nic więc dziwnego, że rolnicy i rzemieślnicy nie chcieli płacić, skoro oficjalnie informowano, że jest to akcja dobrowolna⁸⁵. Po raz kolejny okazało się, że państwowe środki masowego przekazu mijają się z prawdą. W następnej, przyjętej, uchwale zobowiązano sołtysów do zebrania składek od opornych do końca 1959 roku⁸⁶. Już na początku następnego roku po raz kolejny powrócono do tematu zbierania opłat na budowę szkół. Po podsumowaniu zebranych składek stwierdzono, że niektóre wsie są wyjątkowo oporne w odprowadzaniu należnej „dobrowolnej” daniny. Wywołało to podenerwowanie wśród władz GRN w Brdowie. Jeden z radnych zarzucił przewodniczącemu rady, że:

często używa słów, że komuś nie podoba się ustrój przez niewywiązywanie się aktywu i ogółu rolnictwa ze swych zobowiązań względem Państwa. Tymczasem rolnictwo zależne jest od siły wyższej. W ostatnich latach obniżyły się plony zbóż i okopowych. Z tego też powodu rolnicy poważnie zalegają z wpłatami na Społeczny Fundusz Budowy Szkół⁸⁷.

Podjęto kolejną już uchwałę o zatwierdzeniu decyzji rolników z terenu gromady Brdów w sprawie zobowiązania się do płacenia składek na fundusz budowy szkół w latach 1960-1966⁸⁸. Mimo kolejnych uchwał i zachęt nie zbierano tylu składek, ile było założonych w planach. Radni proponowali kolejne formy zbiórek pieniędzy, aby zebrać ich jak najwięcej. Zaproponowano m.in., żeby w niedziele przeprowadzać w gromadzie zbiórki uliczne, a także urządzić zabawę, z której dochód przeznaczyć na wykonanie planu gromady. Pomysł ten nie spotkał się z uznaniem większości radnych. Uznali, że na zabawach organizowanych przez straż, raczej nie bawią się rolnicy, a to oni głównie zalegają z płaceniem składek⁸⁹. Powtórnie zaproponowano, by nauczyciele włączyli się do akcji. Według uzasadnienia, tam gdzie pedagodzy włączali się do akcji, efekty były pozytywne. Dobrym przykładem okazała się wieś Mieczysławowo, w której dzięki dużemu zaangażowaniu miejscowych nauczycieli, udało się zebrać 100% planowanych składek⁹⁰. Na ostatniej sesji w 1962 roku, kiedy podsumowano zbiórkę składek na SFBS, znowu okazało się, że są problemy z poborem zaplanowanych kwot. Radni wśród przyczyn takiego stanu rzeczy, wymieniali zbyt mały udział nauczycieli w akcji. Dobry przykład z Mieczysławowa nie sprawdził się w gromadzie Brdów. Jeden z radnych zakomunikował, że osobiście obszedł wieś, od domu do domu, razem z sołtysiem, aby zachęcić rolników do uiszczenia składek na fundusz. Przyznał, że mimo to akcja nie przyniosła spodziewanych efektów. Przy okazji jednak stwierdził,

⁸⁵ Tamże, protokół nr XII/59, pkt. 8.

⁸⁶ Tamże, protokół nr XII/59, uchwała nr 24.

⁸⁷ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 6, 1960, protokół nr II/60, pkt. 8.

⁸⁸ Tamże, protokół nr II/60, uchwała nr 5/60.

⁸⁹ Tamże, protokół nr V/60, punkt 7.

⁹⁰ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 8, 1962, protokół nr VI/62, punkt 7.

iż mieszkańcy narzekali na słabe zaopatrzenie w opał⁹¹. Radny Wojciech Ignaczewski celnie podsu mowując dyskusję, powiedział:

Rolnicy są uświadomieni, lecz uchylają się od płacenia składek na budowę szkół. Wpłaty uiszczane są co roku przez tych samych rolników, a ci co nie płacili, nadal nie płacą⁹².

Przewodniczący rady, podsumowując zbiórkę funduszy na budowę szkół w Polsce za 1963 rok, stwierdził, że niektóre wsie płacą zgodnie z planem, inne natomiast nie wywiązują się z założonych planów. To powoduje, że gromada Brdów jest na jednym z ostatnich miejsc w powiecie kolskim⁹³. Sprawozdanie z realizacji zbiórki funduszy na SFBS z gromady Brdów sporządzone w 1964 roku obrazuje zaangażowanie poszczególnych wsi w realizację zobowiązań.

Tabela 3. Zobowiązania wsi GRN w Brdowie na fundusz szkół „tysiąclatek”

Miejscowość	Wykonanie %	Miejsce
Brdów	74,8	3
Nowiny Brdowskie	56,6	5
Mieczysławowo	45,3	8
Modzerowo	45,9	7
Psary	76,2	2
Podlesie	32,5	10
Radoszewice	51,9	6
Stypin	68,6	4
Świętosławice	77,5	1
Razem	60,0	

Na podstawie sprawozdania z realizacji należności finansowych z terenu gromady Brdów według stanu na dzień 30 maja 1964 roku⁹⁴.

Najlepiej ze zobowiązań finansowych na rzecz SFBS wywiązali się mieszkańcy Świętosławic, najsłabiej mieszkańcy Podlesia. Średnią wpłat, wynoszącą 60%, całej gromady przekroczyły cztery miejscowości. Rozbieżności w realizacji planu wpłat na fundusz były znaczne. Radni nie bardzo potrafili poradzić sobie z tym zadaniem. Problem wpłat nie zakończył się wraz z końcem roku obchodów 1000. rocznicy powstania Państwa Polskiego, które hucznie celebrowano w 1966 roku. Zbiórki trwały nadal. Jeszcze w 1971 roku, ostatnim roku funkcjonowania GRN w Brdowie, przewodniczący prezydium informował radnych, że akcja zbierania pieniędzy na społeczny fundusz w 1970 roku przebiegała w sposób niezadawalający. Powstały spore zaległości

⁹¹ Tamże, protokół nr XIII/62, punkt 7.

⁹² Tamże, protokół nr XIII/62, punkt 7.

⁹³ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 9, 1963, protokół nr XII/63, punkt 8.

⁹⁴ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 10, 1964, protokół nr VII/64.

i gromada nie wywiązała się z założonego planu. Powodem tego było słabe zaangażowanie ofiarodawców na początku roku. Później zaległości tylko rosły⁹⁵ i nie udało się już ich nadrobić do końca istnienia gromady w Brdowie.

Dopełnieniem obrazu zainteresowania gromadzkiej rady oświatą są zachowane protokoły z posiedzeń komisji statutowej – Komisji Kultury, Oświaty, Zdrowia i Spraw Socjalnych, która funkcjonowała przy GRN w Brdowie w latach 1954-1971 pod różnymi nazwami. Jednym z jej zadań była społeczna kontrola placówek oświatowych działających na terenie gromady oraz opiniowanie projektów budżetu oświatowych, a także inicjowanie i opiniowanie projektów uchwał⁹⁶. W skład komisji wchodził radni, osoby nie będące radnymi oraz zapraszani goście. Komisja zbierała się w zależności od potrzeb, nie rzadziej jednak niż raz w miesiącu⁹⁷. Członkowie Komisji wielokrotnie podejmowali na posiedzeniach tematy dotyczące spraw oświatowych. W latach 1965-1969 Komisja przyjęła do realizacji 12 wniosków (na 39 wszystkich zgłoszonych) dotyczących szeroko rozumianych spraw oświatowych, co stanowi 31% wszystkich zgłoszonych i zarejestrowanych wniosków⁹⁸. Radni wielokrotnie też kontrolowali placówki oświatowe na terenie brdowskiej gromady. Dnia 26 kwietnia 1963 roku członkowie Komisji przeprowadzili kontrolę w Szkole Podstawowej w Brdowie. Po jej zakończeniu sporządzili notatkę, w której napisali:

Komisja [...] przeprowadziła kontrolę w Szkole Podstawowej w Brdowie, przeglądając wszystkie sale lekcyjne oraz salę gimnastyczną mieszczącą się w oddzielnym budynku przy szkole. Komisja stwierdziła, że w dachu szkoły znajdują się przecieki, wobec czego w dwu miejscach sufit szkoły jest zawilgocony⁹⁹.

Na następnym posiedzeniu w dniu 28 maja 1963 roku członkowie Komisji przeprowadzili podobną kontrolę w Szkole Podstawowej w Mieczysławowie¹⁰⁰. Na posiedzeniu 14 kwietnia 1964 roku członkowie Komisji przeprowadzili kontrolę budynku brdowskiej szkoły. W sprawozdaniu napisano, że szkole potrzebny jest remont. Należało naprawić okna, drzwi, schody i podłogi. Zalecono też otynkowanie zewnętrznych ścian budynku. Stwierdzono również, że:

obecny lokal jest za ciasny i z trudem mieści uczęszczających do szkoły dzieci. Lekcje trwają cały dzień, do godziny 16.00-17.00. Nauczyciele zatrudnieni w ilości pięciu godzin dziennie, zobowiązani są do przebywania w szkole prawie cały dzień¹⁰¹.

⁹⁵ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 17, 1971, protokół nr XXIII/71, sprawozdanie z działalności prezydium GRN w Brdowie.

⁹⁶ Uchwała Rady Państwa z dnia 11 grudnia 1954 w sprawie powoływania i działalności komisji gromadzkich rad narodowych, (MP1954, nr 118, poz. 1661, § 8).

⁹⁷ APP OK PGRNB, Protokoły Komisji Kultury, Oświaty, Zdrowia oraz Spraw Socjalnych [dalej: APP OK PGRNB PKKÓZSS], sygn. 36, 1962-1969, Ramowy regulamin pracy Komisji Kultury Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie.

⁹⁸ APP OK PGRNB, Rejestr Wniosków Komisji, sygn. 73, 1965-1969.

⁹⁹ APP OK PGRNB PKKÓZSS, sygn. 36, 1962-1969, sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 26 kwietnia 1963 roku.

¹⁰⁰ APP OK PGRNB PKKÓZSS, sygn. 36, 1962-1969, Protokół nr 3/63 z posiedzenia Komisji Kultury... z dnia 15 marca 1963 roku.

¹⁰¹ APP OK PGRNB PKKÓZSS, sygn. 36, 1962-1969, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 14 kwietnia 1964 roku.

Na tym samym posiedzeniu radni dyskutowali na temat możliwości rozbudowy szkoły w Brdowie. W debacie zrodził się wniosek, przyjęty przez członków Komisji, w którym wystąpiono do Wydziału Oświaty Powiatowej Rady Narodowej w Kole o ujęcie w budżecie powiatowym kapitalnego remontu budynku i jego rozbudowę¹⁰². W marcu 1966 roku przeprowadzono kontrolę w pomieszczeniach Przedszkola w Brdowie. Nie stwierdzono uchybień¹⁰³. Podczas kolejnej kontroli budynku brdowskiej szkoły odbytej 24 sierpnia 1968 roku członkowie Komisji wysłuchali uwag pracującego tam wóźnego. Stwierdził on, że kierownik szkoły:

nie przejawia ze swej strony żadnej troski o majątek szkolny, dlatego też wszystko jest niszczone przez dzieci, a teren szkoły zaniedbany, [...] szyby w oknach często wybite, na co nie zwraca się żadnej uwagi ze strony kierownika¹⁰⁴.

Jeszcze w sierpniu tego samego roku Komisja odwiedziła ponownie szkołę w Brdowie, aby skontrolować przeprowadzone remonty. Do większości z nich członkowie Komisji nie mieli uwag. Stwierdzili jednak, że remontu wymagają trzy piece. Kilka szyb w budynku zwanym „garażem” wymagało wymiany. Takiej samej wymiany wymagały niektóre okna w budynku szkoły¹⁰⁵. We wrześniu 1968 roku przeprowadzono kontrolę budynku szkoły w Świętosławicach. Komisja stwierdziła, że lokal szkoły jest ciasny i nie odpowiada warunkom, w jakich powinny uczyć się dzieci¹⁰⁶. Następną kontrolę, zwaną przeglądem technicznym, budynku szkolnego w Brdowie członkowie Komisji Kultury i Spraw Socjalnych przeprowadzili w dniu 9 lipca 1969 roku. W protokole z kontroli sporządzili listę stwierdzonych braków. Zwrócili między innymi uwagę na konieczność: uszczelnienia i oszklenia okien, naprawy ławek, krzeseł oraz podłóg i zamków, zakupu sprzętu przeciwpożarowego, uszczelnienia dachu budynku szkoły, pomalowania ścian we wszystkich salach lekcyjnych oraz podwyższenia poręczy na klatce schodowej. Komisja obejrzała także budynek obok szkoły, w którym mieściła się m. in. sala gimnastyczna. Jednoznacznie stwierdziła, że:

ze względu na całkowity zły stan budynku remont byłby nieopłacalny. Budynek nadaje się jedynie do rozbiórki¹⁰⁷.

Komisja statutowa GRN w Brdowie, zajmująca się sprawami oświatowymi, na bieżąco monitorowała stan bazy lokalowej placówek oświatowych na terenie gromady. Wielokrotnie zwracano uwagę na niezadawalający stan budynków szkół w Brdowie,

¹⁰² APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Protokół nr 4/64 z posiedzenia Komisji Kultury... z dnia 14 kwietnia 1964 roku.

¹⁰³ APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 31 marca 1966 roku.

¹⁰⁴ APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 24 sierpnia 1968 roku.

¹⁰⁵ APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 30 sierpnia 1968 roku.

¹⁰⁶ APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 21 września 1968 roku.

¹⁰⁷ APP OK PGRNB PKKOZSS, sygn. 36, 1962-1969, Protokół z przeprowadzonej kontroli Komisji Kultury... z dnia 9 lipca 1969 roku.

Świętosławicach i Mieczysławowie. Swoje spostrzeżenia członkowie Komisji prezentowali na posiedzeniach plenarnych GRN w Brdowie. Niewiele to jednak pomogło. Stan bazy lokalowej się pogarszał.

W Programach Rozwoju Gromady na lata 1961-1965 i 1966-1970 nie uwzględniono spraw dotyczących oświaty i kultury. Jedyne punktem dotyczącym oświaty jest informacja o rozwoju oświaty rolnej w gromadzie. Wymieniono, że na terenie gromady działała szkoła przysposobienia rolniczego. Podano liczbę słuchaczy w 1965 roku i planowaną w 1970. Natomiast nie wspomniano o oświacie podstawowej i działającym w Brdowie przedszkolu¹⁰⁸.

Na sesji odbytej 20 grudnia 1971 roku przewodniczący prezydium GRN w Brdowie poinformował radnych, że z dniem 1 stycznia 1972 roku gromada Brdów przestanie istnieć. Zgodnie z życzeniem mieszkańców, wieś Świętosławice i Mieczysławowo zostały wcielone do gromady Izbica Kujawska, a pozostałe, z Brdowem, do gromady Babiak¹⁰⁹.

Gromadzka Rada Narodowa w Brdowie działała w latach 1954-1971. Trudno jednoznacznie ocenić jej działalność i efekty. Na pewno musiała wykonywać wiele zadań, którym nie do końca sprostała. Środki finansowe, jakimi gospodarowała, nie wystarczały w pełni na ich realizację. Najbardziej dramatyczna sytuacja była w oświacie. Od początku działania GRN w Brdowie i aż do jej końca brakowało funduszy na remonty oraz rozbudowę placówki w Brdowie. Budżet gromady był tak szczupły, że ledwie starczał na bieżące utrzymanie szkół i przedszkola. Remonty bieżące nie były w pełni realizowane. Dobrze to widać w wielu wystąpieniach radnych, którzy z troską pochylali się nad stanem budynków, szczególnie tego w Brdowie. Trudno było natomiast szukać wsparcia w budżecie powiatowym na rozbudowę budynku szkoły. Podobnie wyglądała sprawa z wpłatami na SFBS. Lokalna społeczność dość nieufnie patrzyła na kolejne składki, które musiała odprowadzać na budowę innych szkół, tymczasem najbliższa szkoła nie mogła być rozbudowana, bo nie było pieniędzy. Gdyby władze powiatowe wyraziły zgodę na rozbudowę szkoły w Brdowie i wzięły na siebie finansowanie tego przedsięwzięcia, wpłaty pewnie byłyby znacznie większe. Społeczność uwierzyłaby, że pieniądze, które wpłacają, przeznaczone są też na ich szkołę. Niestety władze powiatowe nie były tak przewidujące i dalekowzroczne. Trudno odmówić radnym brdowskiej gromady braku zainteresowania oświatą. Niestety gromada nie miała na swym terenie żadnych zakładów przemysłowych, które mogłyby zwiększyć jej budżet. Była zbyt słaba i biedna, by sprostać wszystkim podstawowym potrzebom oświaty w tamtym czasie. Brdowscy radni, mimo wielu wysiłków, nie mieli przebiccia w walce o rozbudowę szkoły i włączenie tej inwestycji do budżetu Powiatowej Rady Narodowej w Kole.

¹⁰⁸ APP OK PGRNB, Program Rozwoju Gromady, sygn. 81, 1966-1970.

¹⁰⁹ APP OK PGRNB PGRN, sygn. 17, 1971, protokół nr XXXIII/71, pkt. 8.

DZIAŁANIA GROMADZKIEJ RADY NARODOWEJ W BRDOWIE NA RZECZ OŚWIATY W LATACH 1954-1971

Słowa kluczowe: gromadzka rada narodowa, Brdów, oświata, nauczyciele.

Podziały administracyjne i samorząd terytorialny w Polsce mają długą historię. W latach pięćdziesiątych XX wieku władze komunistyczne przeprowadziły kolejną reformę administracyjną. Utworzono gromady, które realizowały różne zadania. Jednym z nich było utrzymanie budynków szkół i ich obsługa administracyjna. Gromadzka Rada Narodowa w Brdowie utrzymywała trzy placówki szkolne i jedno przedszkole. Od początku istniały problemy z właściwym utrzymaniem budynków. Środki przeznaczane w kolejnych budżetach gromady na oświatę były niewystarczające. Radni dostrzegali narastające komplikacje z utrzymaniem budynków szkół. Brak środków spowodował odkładanie pilnych remontów szkoły w Brdowie. Radni od początku istnienia gromady w Brdowie zabiegali także o rozbudowę ciasnego budynku szkoły. Ich działania nie doprowadziły jednak do wybudowania planowanej części budynku. Gromadzka Rada Narodowa w Brdowie miała również duże kłopoty ze zbieraniem składek na Społeczny Fundusz Budowy Szkół i Internatów w Polsce. Nie wszyscy mieszkańcy chcieli płacić narzucane im składki. Do końca istnienia gromady w Brdowie nie zebrano tylu środków, ile założono w planach. Przez 17 lat funkcjonowania Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie nie udało się w pełni zaspokoić wszystkich potrzeb oświaty.

THE ACTIVITY OF THE DISTRICT NATIONAL COUNCIL IN BRDÓW IN FAVOUR OF EDUCATION OVER THE PERIOD 1954-1971

Key words: The District National Council, Brdów, education, teachers

The administrative divisions and local government in Poland had rich and long history. In the 50s communistic authority carried out another administrative reorganization. The new districts was created and effectuated various tasks. One of such tasks was maintaining of school buildings and its administrative support. The District National Council in Brdów maintain three schools and a nursery school. From the very beginning there was a problem with the proper keeping up of the buildings. The financial means designed to education were insufficient. Councillors noticed more and more difficulties with preserving of the school buildings. The lack of financial means caused delaying decision about repairs and renovation of the school in Brdów. The councilors made endeavour to build up the school and its development. Their actions, however, have not led to the construction of the planned part of the building. The District National Council in Brdów had also serious problems to collect the contributions for Social Fund of School and Boarding Construction in Poland. The residents did not want to pay imposed contributions. Till the end of existance the District in Brdów there was no chance to collect as much financial means as was supposed in plans. Throughout seventeen years of working The District National Council in Brdów there was no succeed in fully satisfy the needs of education.

Bibliografia:

Źródła:

Archiwum Państwowe w Poznaniu. Oddział w Koninie.

Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Brdowie

Inspektorat Szkolny w Kole

Archiwum Szkoły Podstawowej w Brdowie

Kronika szkolna, rok szkolny 1978/1979.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 roku

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 listopada 1944 roku o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego, (Dz. U. 1944, nr 14, poz. 74).

Ustawa z dnia 11 września 1944 roku o organizacji i zakresie działania rad narodowych, (Dz. U. 1944, nr 5, poz. 22, art. 2.1).

Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, (Dz. U. 1933, nr 35, poz. 294, art. 43-48 z wyłączeniami).

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, (Dz. U. 1950, nr 14, poz. 130).

Ustawa z dnia 25 września 1954 roku o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, (Dz. U. 1954, nr 43, poz. 191).

Uchwała Rady Państwa i Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1954 roku o przedstawicielach gromadzkiej rady narodowej oraz o zebraniach wiejskich, (MP 1954, nr 118, poz. 1663, § 1).

Ustawa z dnia 22 marca 1957 roku o zmianie ustawy o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych, (Dz. U. 1957, nr 17, poz. 87).

Uchwała Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1954 roku w sprawie określenia zadań gromadzkiej rady narodowej i jej prezydium w zakresie gospodarki finansowej, (MP 1954, nr 118, poz. 1673, § 1. pkt. 2).

Uchwała nr 24/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 5 października 1954 roku w sprawie podziału na nowe gromady powiatu kolskiego, (Dz. U. Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu [dalej: WRNP] 1954, nr 20, poz. 100, § 1., pkt. 5).

Uchwała nr 19/61 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 28 września 1961 roku w sprawie zniesienia i utworzenia niektórych gromad w województwie poznańskim..., (Dz. U. WRNP 1961, nr 12, poz. 97, § 7., pkt. 5).

Ogłoszenie Okręgowej Komisji Wyborczej w Kole dla wyborów do gromadzkich rad narodowych z dnia 6 grudnia 1954 roku, (Dz. U. WRNP 1954, nr 21, poz. 107, pkt. 7).

Obwieszczenie o wynikach wyborów do gromadzkich rad narodowych województwa poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1958, nr 5, poz. 28).

Obwieszczenie o wynikach wyborów do gromadzkich rad narodowych woj. poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1961, nr 5, poz. 54).

Obwieszczenie o wynikach wyborów do rad narodowych województwa poznańskiego, (Dz. U. WRNP 1965, nr 9, poz. 131).

Obwieszczenie o wynikach wyborów do rad narodowych w województwie poznańskim, (Dz. U. WRNP 1969, nr 11, poz. 221).

Opracowania:

Suchodolski B. (2013), *Zarys historii administracji samorządowej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Seria: Administracja i Zarządzanie”, nr 96.

Kwaśniewski J. Ł. (2014), *Kształtowanie się modelu samorządu terytorialnego w Polsce po przełomie roku*, „Studia z zakresu nauk prawnoustrojowych. Miscellanea”, t. IV.

Kielczewska-Zalewska M. (1974), *Dotychczasowy rozwój lokalnej sieci osadniczej a reforma administracyjna wsi z r. 1973 na przykładzie powiatów gorlickiego i żyromińskiego*, „Przegląd Geograficzny”, t. XLVI, z. 2.

Racinowski D. (2016), *Józef Opic (1904-1988) – nauczyciel, wychowawca i społecznik*, „Polonia Maior Orientalis”, T. III,